

ЗНАЧАЈ РОМАНА „ПРИКЉУЧЕНИЈА ТЕЛЕМАКА“ (1814) СТЕФАНА ЖИВКОВИЋА ЗА РАЗВИТАК СРПСКОГ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА

У раду се разматра значај романа „Прикљученија Телемака“ Стефана Живковића (1814) за развитак екавског изговора српског књижевног језика. Јасно се опредељујући за српски књижевни језик на народној основи, Живковић је у великој мери тим језиком и превео чувено дело француског писца Фенелона, чиме је допринео србизацији славеносрпског типа књижевног језика. Сасвим је извесно и да је Живковићев превод допринео афирмацији неких француских позајмљеница у српском језику, у чему је несумњив значај романа „Прикљученија Телемака“.

Кључне речи: славеносрпски језик, србизација, шумадијско-војвођански дијалекат, дијалектизми, српски књижевни језик.

1. Процес посрбљивања славеносрпског типа књижевног језика током друге половине XVIII, а нарочито током прве половине XIX века одиграо је основну улогу у формирању данашњег српског књижевног језика екавског изговора (Младеновић 2008а: 245). У том смислу нарочит значај имају писци који су се јасно изјашњавали за српски карактер књижевног језика, каква је био Стефан Живковић (Младеновић 2008б: 349). Он је за време Првог српског устанка, боравећи по руским логорима око Неготина и на дунавској обали, превео роман *Les Aventures de Thélémaque, fils d'Ulysse* (*Авантуре Телемака, Одисејевог сина*) чувеног француског писца Фенелона на ондашњи српски језик: *Прикљученія Телемака сина Улисева*. Фенелоном, Архиепископом Камберейским, списана. С' Францускога преведена Стефаном Живковичем. Част Перва. У Вјени, 1814, стр. XVI + 275.

¹ irena.cvetkovic.teofilovic@filfak.ni.ac.rs

² Овај прилог урађен је у оквиру пројекта *Историја српског језика 178001*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Част втора 276–602 + [28]. Као што се из наслова види, овај свој превод Живковић је објавио у Бечу 1814, где је дошао заједно са Вуком Карацићем крајем октобра 1813. године (Стојановић 1987: 14, 15).

1.1. Какав је Живковић био преводац, најбоље говори чињеница да је било сумњи да се ради о Доситејевом преводу (Преписка I 1988: 204). Роман *Прикљученија Телемака*, међутим, није само Живковићево најзначајније литерарно остварење,³ по коме је добио и надимак Телемак, већ је заједно са другим преводима са француског језика свакако имао „посебну улогу у коначном увођењу француске културе и цивилизације у ондашње српско друштво“ (Крстић 1999: 45).

1.2. Уз књижевне оцене Живковићевог превода (Скерлић 1997: 137) неретко су ишле и оцене његовог језика. Тако Ристић истиче да је језик *Телемака* близак народном (Ристић 1955: 4), док Георгијевић истиче да је Живковић у превод унео говор свога краја, „потпуно свесно“, „програмски“ (Георгијевић 1955: 41). Детаљнија испитивања у овом правцу вршиће А. Младеновић, анализирајући језик *Посвете*, која је штампана од V до X стране романа *Прикљученија Телемака* (Младеновић 2008б: 316–353). Називајући Живковићев језик у *Посвети* народним, Младеновић истиче колики је допринос Стефана Живковића за даљу србизацију ондашњег нашег литерарног језика (Младеновић 2008б: 350).

1.3. Имајући све горенаведено у виду, основни циљ овога рада јесте утврђивање места и улоге романа *Прикљученија Телемака* Стефана Живковића у развоју српског књижевног језика. У том смислу од нарочитог значаја јесу ставови самог аутора о тадашњим језичким приликама (изнети у већ поменутој *Посвети*), као и оне особине које указују на формирање одређених језичких навика у књижевном језику Срба у другој деценији XIX века.

2. Стефан Живковић свакако припада оном кругу писаца, заинтересованих за питања језика и правописа, који су се у првим деценијама XIX века окупали око истих принципа:

2.1. Књижевни језик Срба треба да буде *разумљив* широј читалачкој публици.

Живковић, наине, следећи идеју која потиче још од Захарије Орфелина и његовог *Славеносрпског магазина* из 1768. године истиче у први план *разумљивост* језика којим се пише. У *Објавленију* од 28. 12. 1813. године (544), у коме позива на претплату за своју књигу, Живковић каже: „Што се тиче превода и езика, ја самъ се особито о томъ старао, да ю тако Сербскимъ езикомъ преведемъ, да ю могу, као що говори покоини нашъ славни Досиѡеѣ разумѣти сви Сербскѣи Сынови и Кътери отъ

³ Исте године Живковић је објавио и једну песму, а 1815. године и збирку превода *Благодјетелна муза*.

Црне Горе до Смедерева и до Баната“. У *Посвети* роману *Прикљученија Телемака* даље налазимо: „Ј тљ быти весма сретљан, ако сам ово безсмертно дѣло Фенелоново [...] добро Сербски превео, да ме читателљи могу разумети“ (Посвета 1814: VI).

2.2. Књижевни језик треба да буде близак српском разговорном језику.

Према Живковићу ако желимо да језик којим пишемо буде разумљив „то слѣдуе, да пишемо оним езику, коим медљу собом говоримо“ (Посвета 1814: VII).

2.3. Славенски језик (рускословенски језик, који је од 1726. године званично у употреби у СПЦ) треба да буде извор богаћења српског књижевног језика на народној основи.

Тако Живковић истиче: „Што нема сербски народљи език у себи за танка и учена израженља, а вы узмите от Славенскога, и посрбите“ (Посвета 1814: VIII).⁴

2.4. Књижевном језику су неопходни језички приручници.

У том циљу Живковић каже да би добро учинио онај који би „по начину немецком Аделунговом Сербску граматику особито словарь от сербскљи речљи испословао“ (Посвета 1814: VII–VIII)

2.5. Ради писања књижевним језиком на народној основи потребно је преуређење ћирилице.

Подстакнут идејама неких савременика, Живковић одбацује *дебело јер*, жалећи што није још више слова оставио која нам чине азбуку већом „а език може быти без њљи“ (Посвета 1814: IX).

Треба имати у виду да се Живковићев *Телемак* појавио у јавности пре Вукове *Пјеснарице* и *Писменице* 1814. године, те да је „своје погледе на карактер ондашњег српског књижевног језика овај писац могао формирати самостално, а на основу, тада свакако растућег, јавног мњења о овом питању, уз допуштену могућност да је у овом правцу могао бити усмено под утицајем и самог Вука Караџића с којим је, као његов рођак, био у то време заједно у Бечу“ (Младеновић 2008б: 349).

3. Живковићеву графију и ортографију, о којима је детаљно било речи у вези са *Посветом* у Младеновић 2008б: 326–335, одликује и у самом роману висок степен традиционалности, али и низ иновација.

3.1. Прихватајући делимично азбучну и правописну реформу Саве Мркаља из 1810. године, Живковић одбацује *дебело јер*⁵ (о чему се експлицитно изјашњава у *Посвети*) а слово *танко јер* има само функцију да зајед-

⁴ Поређења ради Соларић је у рускословенском видео „оставу“, а Видаковић „источник“ из којег се богати српски књижевни језик (Ивић 1998: 171).

⁵ Ово слово, које је симболично представљало баласт у графематском систему „остављали“ су и други пре Живковића и Мркаља, као нпр. Сава Текелија 1805. године, а њима се 1814. придружио и Вук Караџић својом *Пјеснарицом* и *Писменицом* (Младеновић 2008б: 325).

но са <л> и <н>, односно <т> и <д> означи мекоћу фонема /л/, /н/, /т/ и /д/, али не доследно у свим позицијама у речи.

3.1.1. Тако се граfiјском комбинацијом <лъ, нь> обележавају фонеме /љ/ и /њ/ испред /и/ и /о/ (*гордельив* 282, *њиовим* 7; *земљо* 338, *леньост* 406), испред сугласника (*польске* 4, *коњма* 101) или на крају речи (*любитель* 36, *наковань* 32).

3.1.2. У осталим случајевима, тј. када треба обележити сугласнике /љ/ и /њ/ у групама [ља], [ња], [ље], [ње], [љу], [њу], наилазимо на комбинације: <ля>, <ня>, <лѣ>, <нѣ>, <лю>, <ню>: *желяше* 440, *стеняше* 38, *дивлѣ* 35, *риканѣм* 279, *ключ* 357 (А. јд.), *робиню* 163 итд., које се јављају и код других писаца са којима смо поредили Живковићев језик: код Ј. Рајића, Е. Јанковића, М. Видаковића, Ј. Хацића (Младеновић 1964: 38. и даље; Херити 1983: 53; Кашић 1968: 24–25; Суботић 1989: 37–40).

3.1.3. Већи степен доследности прати означавање сугласника /ћ/ и /ђ/ граfiјском комбинацијом <тъ> и <дъ>.

3.1.4. Изузетак чине малобројни примери у којима је група [ћа] написана са <т + јотовани вокал> (*Кретьяна* 101), односно [ђа] – са <д+ јотовани вокал> (*беседяше* 281). Ово је, свакако, напредак у односу на недиференцирано обележевање фонема /ћ/ и /ђ/ графемом <ћ>, што срећемо у Живковићевим писмима, упућеним Вуку пре објављивања *Телемака* (Цветковић Теофиловић 2009а: 352).

3.2. Живковићева граfiја није савршена ни када је у питању означавање српског вокалног /р/ са <р> (*срце* 6) и са <ер> (*смерти* 66), као и групе [шт] са <шт> (*ништа* 87) и <щ> (*нища* 410).

3.3. Одређене правописне новине огледају се у напуштању традиционалног писања завршетака <-ѣй> и <-ѣй> (са вредношћу дугога [и]) у одговарајућим падежима м. рода заменичких и придевских речи: *нови* цар 43, тај *строги* пріятель 142, *славни* Белус 427 и сл., што се запажа и код Е. Јанковића (Херити 1983: 29–30), али не и код М. Видаковића, Ј. Стејића и Ј. Хацића (Кашић 1968: 21; Nuorluoto 1989: 55–56; Суботић 1989: 28).

3.4. Свакако је новина у дотадашњој правописној пракси обележевање дугог наставачког [и] насталог од /их/ после губитка сугласника /х/ у ген. мн. заменица и придева граfiјском комбинацијом <ѣи>, што је захватило и именице (нпр.: *онѣи густѣи* дрва 4, после *овѣи речѣи* 71; мудрост *людѣи* 32 и сл.). Оваквим посебним означавањем дугог [и] у ген. мн. именица, али диграфом <ѣи>, одликује се једино још ортографија Ј. Суботића (Милановић 2014: 45).⁶

3.5. Живковић је недоследан и у писању <ы> у промени именица иза сугласника /ц/: *у руцы* 31 и *у руци* 14, а графему <ѣ> не пише у речи *вино*, иако је то по правилима *славенске* ортографије (Мразовић 1800: 24, 43).

⁶ Уп. са примерима из *Посвете* у Младеновић 2008б: 334.

4. Што се тиче вокалског система, у језику романа *Прикљученија Телемака* уочен је низ особина које се данас везују за шумадијско-војвођански дијалекат, што је у складу са местом рођења аутора (Черевих у Срему).

4.1. Екавизам је, разумљиво, као једна од одлика овог дијалекта сасвим очекиван: *време* 93 (акуз. јд.), *грех* 49, *деце* 90, 118, *звезде* 124 (акуз. мн.), *исповедим* 86, *месеца* 425, *млеко* 91, *сагрешћо* 95, *свет* 541, *цветаше* 192, *човек* 92, 107 и сл.

4.2.1. Одступања од екавског рефлекса *јата* налазимо у икавизмима фонетског порекла међу којима има примера познатих стандардном српском језику (под а) и б)), али и оних који су заступљени у језику других војвођанских писаца преддуковског доба, као и у савременим војвођанским говорима (под в), г), д), ђ)).⁷

а) У одричном облику гл. *јесам*: *није* 80, 108, 113, и даље: *нисте* 81, *нису* 68 итд.

б) У компаративу и суперлативу придева: *безопаснијега* 56, *блаженији* 23, *вјрнијега* 56, *поштенјега* 56, *удобнијега* 56; *највернији* 43, *најдобродјетлији* 43, 106, *најдрагоцјнији* 66, *најмужественнији* 74, *најудобније* 158 итд.

в) Код прилога: *гди* 3, 10, 23, 69, 127, 155, 391, *негди* 155; *овди* 8, 10, 57, 58, 143, 218, 308; *онди* 26, 125, 356, поред: *овде* 116; *онде* 125.⁸

г) Што се тиче судбине /љ/ код глагола типа: *гр ђјати*, *в ђјати*, *см ђјати се*, *с ђјати*, у Живковићевом језику имамо: *се смее* 128, *смеютьа се* 130, *насмея се* 149, *сејати* 349, 424, поред: *се насмїя* 128.⁹

д) Имперфекат од глагола *бити* редовно је са /и/ место некадашњег јата (*бијаше*), на шта је, поред /ј/ које следи, могао утицати и ослонац на друге облике: *бити*, *био*, *била* и сл. (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 229 и ф. 167):

дивљии *бљяу* 28, я никада *не бљя* 31, *бљяше* [...] брзопловац 61 и сл.¹⁰

ђ) Кратко јат испред слога са наглашеним /и/ по старијој акцентуацији, прелази такође у /и/ (Ивић 1956: 108): *сикира* 140, 379 (ген. мн.), *сикиру* 123.¹¹

⁷ О икавизмима у делима војвођанских писаца у преддуковској епоси в. Албин 1972: 25–41.

⁸ Облици *овде*, *онде* претежу код Доситеја (Купа 1970: 61), Јанковића (Херити 1983: 77) и Видаковића (Кашић 1968: 45).

⁹ Облици са /е/ на месту некадашњег *јата* код поменути четири глагола долазе и код Видаковића, мада је код њега забележен и пример: *осмїяваюћи се* (Кашић 1968: 43). Мешање облика са /и/ и са /е/ налазимо код Доситеја (Купа 1970: 60), док искључиво екавске облике код наведеног типа глагола срећемо у језику Ј. Хаџића (Суботић 1989: 100).

¹⁰ Код других писаца са којима смо поредили језик С. Живковића налазимо на напоредност форми у творби имперфекта гл. *бити* (Купа 1970: 150; Јерковић 1972: 165; Суботић 1989: 151).

¹¹ Појава је позната и језику М. Видаковића (Кашић 1968: 46). Иначе облик *сикира* (понегде

4.2.2. Што се тиче икавизама морфолошког (аналошког) порекла који су познати данашњем књижевном језику, као нпр. дат. и лок. јд. именица ж. р. (моей *мајци* 112, у *руци* 423) и личних заменица (он често *к мени* говораше 32), или инстр. јд. и ген., дат., инстр., лок. мн. заменичко-придевске промене (нпр.: да се *сотим* хвалим 84; *по свима* бреговима приморја 111, *по свим* оближним планинама 111), у језику С. Живковића налазимо и супстандардне облике, наравно, са становишта данашњег књижевног језика:

а) Код глагола VII Белићеве врсте јавља се /и/ место /е/:

видити 3, 23, 86, 113, *видіо* 2, 10, 41, *видило* 47; *желіо* 8, 59; *живити* 8, 10, 64, 66, 90; *оседиле* 208; *отлетити* 196; *претрпіо* 86; *стидіо* 7; *утјутиле* 72; *штедити* 245, 346 итд.¹²

б) Лок. мн. им. мушког и средњег рода са /и/ место /ѣ/:¹³

по краєви 6, *на врхови* планина 28, *на столпови* 77, *у станови* 319; *на колѣни* 30, *по рамени* 64, *по други мѣсти* 77 и сл.

4.3. Ијекавски рефлекс јата налазимо у следећим лексемама:

видѣ 13 (1. л. јд.), *видѣ* 71 (3. л. јд), *годѣ* 336, *лієпи* 134, *лієпу* 182, *несміє* 51, *несмієм* 381, 514, *нієсам* 112, *пріє* 11, 12, 17, 37, *Сміємлі* 287, *умрјєти* 134, *цвієт* 134, *цвієтъ* 188.

4.3.1. Како у данашњем шумадијско-војвођанском дијалекту практично нема (и)јекавизама осим у примеру *дијете* у вок. јд. (Поповић 1968: 44; Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 243; Николић 1964: 314; Николић 1966: 233; Реметић 1985: 108), ијекавизми се у језику старијих војвођанских писаца објашњавају њиховим дужим боравком у ијекавским крајевима, као што је то случај са Доситејем (Купа 1970: 56–59) или култом народне поезије који је трајао кроз читав XIX век, као што је то случај са Игњатовићем (Јерковић 1972: 63–67).

4.3.2. Највећи број ијекавизама међу славеносрпским писцима забележен је код М. Видаковића.¹⁴ Осим што се постојање ијекавизама у језику С.

паралелно са *сикером*), како наводи Реметић, регистрован је на целом подручју шумадијско-војвођанског и смедеревско-вршачког дијалекта, у славонским екавским и неким западносрбијанским ијекавским говорима, да би *сикира* „спорадично допрла до К–Р па чак и призренско-тимочког терена“ (Реметић 1985:103).

¹² Ова појава позната је војвођанским говорима (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 227–228; Николић 1964: 314; Поповић 1968: 42). Ово је, иначе, најизразитија особина језика војвођанских писаца у XVIII и првој деценији XIX века (Албин 1972: 40).

¹³ Архаични облици овог падежа (/и(х)/ </ѣх/) чувају се у војвођанским говорима (Николић 1964: 337–338; Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 229; Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997: 27–29; Поповић 1968: 41, 163). По мишљењу П. Херитија наставак /-и/ је био „најчешћи наставак у језику свих српских писаца у Војводини с краја XVIII и првих десетина XIX века, осим код Орфелина који је употребљавао у локативу најчешће наставак /-ах/“ (Херити 1983: 181). В. и т. 6.3.1.1.

¹⁴ Кашић наводи да ијекавизми у Видаковићевом језику представљају одраз језичке ситуације у Видаковићевом родном Космају крајем XVIII века (Кашић 1968: 46).

Живковића може тумачити као особина тадашњег књижевног језика, условљена дијалекатском ситуацијом у шумадијско-војвођанском дијалекту на почетку XIX века, треба имати у виду и Живковићеве контакте са Вуком Караџићем, о којима је већ било речи у т. 1.

4.4. У роману *Прикљученија Телемака* вокално /р/ Живковић бележи помоћу графеме <р>, али у складу са рускословенском ортографском традицијом у истим лексемама вокално /р/ бележи и са <ер> (в. т. 3.2.):

с вра 29 : *верх* 54, 75; *вершини* 17 : *вршину* 54; *отврднуо* 212 : *Найтвердњи* 213; *перва* 1, 8 : *прва* 19, *терпिति* 6 : *претрпїо* 86; *смрти* 28 : *смерти* 66; *срце* 6, 12, *срцу* 113 : *серце* 63 и сл.

4.4.1. Дилему у читању могу, међутим, изазвати примери у којима се са <ер> може означити и група [ер] и вокално /р/, нарочито онда када се ради о тзв. *славеносрпским* случајевима, као нпр.: *низвергнуо* 15, *пожертвуе* 15, *содржаваютьи* 377 и сл.

4.4.1.1. У принципу, обележавањем српског вокалног /р/ и са <р> и са <ер>, како је налагала традиција, Живковићева графика „не тежи својој усавршености јер у овом погледу отежава јасно читање одговарајућих примера“ (Младеновић 2008б: 333).

4.5. Што се тиче губљења вокала у језику *Телемака* забележени су једино примери губљења вокала /и/ после сугласника /ј/:¹⁵

двойци 62, 129, 153, 209, *награисао* 76, *обойца* 121, *обойцу* 351, *тройце* 290.¹⁶

4.6. У радном гл. придеву нема контракције у финалним вокалским групама /-ао/, /-ео/, /-уо/, као што је то случај у војвођанским говорима (Николић 1964: 322; Поповић 1968: 74–75; Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 270–276):

дошао 115, *могао* 45, 57, *нашао* 203, *обукао* 32, *помогао* 469, *поступао* 282, *радовао* 45, *сбрао* 238, *угледао* 328, *чувао* 293; *довео* 115, *разумео* 3, *сусрео* 445, *хотео* 65; *чуо* 60 и сл.

Контракција вокала у радном гл. придеву није била широко заступљена особина ни код старих писаца Војводине (Албин 1974: 62).¹⁷

5. 1. Од одлика у сугласничком систему запажено је губљење сугласника /х/ у свим позицијама у речи.¹⁸

¹⁵ У анализираном роману нису забележени примери губљења вокала /и/ у инфинитиву, глаголском придеву садашњем, као ни императиву.

¹⁶ Уп. са примером: у *Крајни*, који бележи Младеновић, проучавајући језик *Посвете* С. Живковића (Младеновић 2008б: 338).

¹⁷ Проучавајући језик Доситеја Обрадовића, Х. Куна наводи да „у Dositeja nema nijednog primjera sažimanja vokala na kraju glag. pridjeva radnog, ali je to, najvjerojatnije, literarna osobina, jer je prisutna i u ostalih vojvođanskih pisaca“ (Kuna 1970: 69). Више примера са контракцијом групе /-ао/ у овој категорији налазимо једино код Игњатовића (Јерковић 1972: 72).

¹⁸ Губљење сугласника /х/ добро је позната особина већине штокавских говора. Уп.: Николић

а) /x-/ → /ø-/: *ада* 399, *адска* 469, *Айдемо* 71, *Айдете* 85, *альину* 6, *ладовину* 4, *отье* 51, *рана* 542, *рапав* 359, *раст* 3, *ром* 33 и сл;

б) /-x-/ → /-ø-/: *бьяу* 11,¹⁹ *вїорова* 356, *дооде* 14, 52, *доодяу* 16, *искитъавау* 4, *маом* 37, *наоди* 3, *њиовим* 7, *одранила* 347, *призивау* 1, *сиромаа* 48, *содржавау* 4, *страа* 6, 11, 49, *тио* 12, *трбуа* 448, *уздану* 74, *уо* 72 (А. јд.), *уодетъи* 308 и сл;

в) /-x-/ → /-ø/: *я предузе* 11, *я познадо* 12,²⁰ *от ньи* 13, *от други* 16, *сечаше и* 18, *говора я* 30²¹ и сл.

5.1.1. Као што се може видети из горенаведених примера, не врши се сажимање вокала, нагомиланих услед губитка сугласника /x/ (*дооде* 14, *страа* 49, *трбуу* 99), што је у складу са данашњом ситуацијом у говору Срема (Николић 1964: 324).

5.1.2. Сугласник /x/ се, међутим, чува у речима које не припадају српском народном језику: страним властитим именима (*Харивда* 9, *Херкулеву* 26), у грецизму *Хероя* 32 (ген. јд.), у рускословенским, односно руским лексемама (*холмови* 5, *воздуха* 88), као и у речима које припадају заједничкој црквенословенској лексици (*диханїем* 88). Фонема /x/ чува се и у звицима (*Ах!* 27, 36), као и у корену /-храбр-/ (*охрабраваше* 12). У примеру *хотео* и сличним облицима имамо прилагођавање српском изговору рускословенског *хотѣль* (Младеновић 2008б: 339).²²

5.2. Као и код других војвођанских писаца, сугласник /ф/ се добро чува у лексемама страног порекла:²³

зефири 17, *Нимфи* 130, *Орфей* 389, *Траумфїл* 382, *трїумфирао* 25, *Фалант Фарос* 21, *Фебус* 71, *Филоктет* 219, *фрулу* 369, *Фуріе* 402, *цифром* 287 итд.

5.2.1. Код Живковића није забележен ниједан пример његове супституције са /в/, за разлику од ситуације у војвођанским говорима, тј. у Срему, где су примери супституције сугласника /ф/ сугласником /в/ чести (Николић 1964: 335; Младеновић 1964: 81–82, ф. 293).

1964: 325–326; Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 334–349; Реметић 1985: 160–169 итд.

¹⁹ О облицима 3. л. мн. имперфекта в. у т. 6. 6.

²⁰ О облицима 1. л. јд. аориста без сугласника /x/ в. и т. 6.5.1.

²¹ О примерима 1. л. јд. имперфекта без сугласника /x/ в. и т. 6.6.

²² Готово идентична ситуација у погледу категорија и примера у којима се сугласник /x/ чува, односно губи, среће се у језику Е. Јанковића. За разлику од Живковића, код Јанковића ретко налазимо облик *хотео*, јер он употребљава облике *тео/ктео* (Херити 1983: 138–140).

²³ Милановић ово објашњава тежњом ка интелектуализацији израза која је условила „и појаву великог броја народном језику непознатих позајмљеница са овом фонемом, међу којима је и велики број интернационалних термина и властитих имена из класицистичке поезије, и њихову високу фреквенцију“ (Милановић 2014: 150).

5.2.2. У проучаваном материјалу пронађено је само неколико примера преласка /хв/ у /ф/, и то искључиво у другом делу романа: *неуфате* 455, *уфати га* 326, 455, *Уфатише* 435, *уфатъен* 435.²⁴

5.2.3. У *Телемаку*, међутим, није регистрована појава сугл. /ф/ насталог асимилацијом у групи /(-)хв-/ у корену /хвал-/. По овој особини за коју знају други војвођански писци (Младеновић 1964: 74; Албин 1968а: 39–40, ф. 139; Суботић 1989: 118), језик С. Живковића приближава се данашњем књижевном језику, а удаљава од стања у шумадијско-војвођанском дијалекту (Николић 1964: 326; Поповић 1968: 152; Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 348).

5.3. У дат. и лок. јд. им. ж. р. на /-а/ чешћи су облици са уклоњеним резултатима друге палатализације (*к Африки* 13, својој *супруги* 371; у тој *прилики* 29, 508; *У овој туги* 390),²⁵ поред оних у којима се ти резултати чувају, што је у складу са дијалекатском ситуацијом у данашњим војвођанским говорима (Николић 1964: 339–340; Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997: 59–60; Поповић 1968: 171), али и са стањем у делима војвођанских писаца у XVIII и XIX веку, нарочито старијих (Херити 1983: 161; Kuna 1970: 85; Милановић 2014: 165, ф. 232).

5.4. Поред примера са извршеним новим јотовањем:

грозђе 35, *цветъем* 13; *75 жедју* 48, *крвљу* 351; *уздисанѣм* 133 и сл. јављају се и читаве категорије у којима јотовање није извршено, као нпр. у инстр. јд. апстрактних именица женског рода на /-ст/: *благодарностію* 18, *бодростію* 69, *жалостію* 8, 30, *крепостію* 18, *мудростію* 25, *наглостію* 43, *плаветностію* 44, *радостію* 10, 26, 29, 72, *страстію* 79, *хитростію* 15, 39 итд.²⁶

5.5. Сагледавање појаве асимилације сугласника по звучности или по месту, односно начину творбе, отежано је традиционалним правописом у роману *Прикљученија Телемака*.

5.5.1. Овом приликом истичемо да у проучаваном роману одсуствује позната асимилација сугласника по месту творбе (/с/, /з/ + /њ/ > /ш/, /ж/), раширена у данашњем сремском говору (*ш њим*, *ш њом*, *иж њега*)²⁷: *без нѣга* 141, *с' њим* 120, 452, *с' њиме* 17, 66, 127, 220, 255 итд.²⁸

²⁴ Уп. са примерима *фата*, *обуфата* у Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 348.

²⁵ Уп. са примерима: *майци* и *отцу* 400, *у руци* 423.

²⁶ Младеновић у фиксирању инструментала једине с наставком /-ију/ код апстрактних именица на /-ст/ види једну од карактеристика славеносрпског језика, која је показивала тенденцију ка нормативности (Младеновић 1989: 137–138).

²⁷ Осим у Срему (Николић 1964: 330) појава је позната и госпођиначком говору (Поповић 1968: 156), као и говорима Баната (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 391–392).

²⁸ Према Албину, код војвођанских писаца из XVIII и прве деценије XIX века, прелазак предлога /с/ у /ш/ испред заменичког /њ/, као резултат једначења по месту творбе, добро је заступљена особина (Албин 1974: 63–64).

5.5.2. Осим тога, У Живковићевом језику група /-мт-/ не мења се у /-нт-/; иако ова особина захвата веома широк дијалектатски простор (Реметић 1985: 187, ф. 512).

5.5.3. Изостаје и асимилација по начину творбе групе /-мљ-/ у /-мњ-/; као и групе /-вн-/ у /-мн-/; што су такође појаве добро познате српским народним говорима.²⁹

5.6. У *Телемаку* изостаје и дисимилација групе /(-)мн-/ у /(-)мл-/; како у примерима из народног језика: *многе* 18, *Многи* 306, *многим* 48, *много* 13, 14, 69, 107, 121, тако и у речима пореклом из црквенословенског: *многочисленни* 55, *множеством* 3, *умноженіе* 55 (А. јд.), или у глаголу *умножити*: *умножавамо* 104, *умножило* 70.³⁰ По овој особини Живковићев језик издваја се од језика других војвођанских писаца у XVIII и првој деценији XIX века (уп. Албин 1974: 66, 70).

6. 1. Што се тиче морфолошких одлика у дат., INSTR. и ЛОК. МН. КОД именица сва три рода јављају се различити наставци.

6.1.1. Датив

6.1.1.1. Код именица мушког рода најчешће долази наставак /-има/, као што је то данас случај:

да буде слуга *народима* 93, молитe се за мене *боговима* 120, толиким *просјоцима* 132, к своим *прјатељима* 317 итд.

Наставак /-ма/ пореклом из дат. и INSTR. двојине јавља се готово редовно у неколико одређених лексема, као што су *народ*, *коњ*, *закон*, *сосјед* и *људи*:

судяше *народма* 14, попуштаютьи уздице *коњма* 100, покорни *законма* 267, чини [...] *сосѣдма* 308, добро чини *людма* 377 итд.

Архаични наставак /-ом/, /-ем/, какав је присутан примерима:

я имам страа *к' боговом* 50, дао своим *синовом* 375, предали *ладбаром* 529, причинява [...] бѣдствіе *многим вѣковом* 541; кое *берачем* обетѣваше 90, давати *иностранцем* 180, пресужденіе *Етрурцем* 496 и сл. данас не познају говори Срема нити Баната (Николић 1964: 337).³¹

6.1.1.2. Код именица средњег рода наставак /-ама/ је најчешћи наставак у дативу множине:

²⁹ Појава асимилације групе /-мљ-/ у /-мњ-/; посведочена је на широком простору српских говора; уп.: Николић 1968: 409; Јовић 1968: 69; Реметић 1985: 189. Осим тога, Реметић истиче да се промена медијалне секвенце /-вн-/ у /-мн-/ сматра „типичним штокавским обележјем“ (Реметић 1985: 188, ф. 513).

³⁰ Иначе, ова појава је веома честа у народним говорима (Николић 1964: 333; Поповић 1968: 154; Реметић 1985, 184; Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 370).

³¹ Како је код Видаковића у дат. МН. КОД им. м. р. најобичнији наставак: /-ом/, /-ем/, Кашић с правом констатује да је „наставак -ом (-ем) могао у Видаковићево време бити још жив [...] иако га данас више не налазимо“ (Кашић 1968: 67).

неизостављаю предавати се *художествама* 59, да ласкаю вашим *чувствама* 69, *сладогострастїяма* предани 75, даютьи на знанѣ неким *лицама* 293, *к богатствама* 347, досадити подземним *божествама* 389 и сл.

Ово Живковића издваја од старијих војвођанских писаца, који у дативу наставак /-ама/ код именица средњег рода готово и не познају, као нпр. Рајић или Јанковић (Младеновић 1964: 89; Херити 1983: 174–175) и приближава писцима као што је нпр. Ј. Суботић код кога налазимо бројније потврде датива множине са поменутиим наставком (Милановић 2014: 202).

Наставак /-ам/ јавља се у малом броју потврда, нпр.: *внимаваше овако премудрим словам* 43, *угрожаваю [...] царствам* 215, док се наставак /-ма/ јавља у вези са именицама *дело* и *врата*: *несоразмѣрена вашим дѣлма* 71, *к' вратма* 428 и сл. Једини забележени пример са наставком /-има/ је *к' вратима* 160.

6.1.1.3. Књижевни наставак /-ама/ код именица женског рода на /-а/ (а јавља се исто тако у књижевном језику код именица м. р. на /-а/) забележен је у следећим случајевима:

к' нѣовим женама 178, *подложен бѣдама* 186, *к' фрулама* 270, *к' нѣговим ногама* 271, *к' силама* 433, *к' тужбама* 463, *к' [...] судїяма* 497 итд.

Наставци /-има/ и /-ма/ јављају се код именица женског рода на сугласник, нешто су ређи и потврђени су код одређених лексема: *к прелестима* 32, *к потребностима* 173, *ласкаше моим страстима* 281, *к моим користима* 292; *к овим речма* 9, *заклели стварма* најсветїима 431, *к' нѣговим добродѣтельма* 462, *отети [...] матерма* 498 и сл.

6.1.2. Инструментал

6.1.2.1. Код именица мушког рода, као и у дативу најчешћи је наставак /-има/:

учини своим робовима 27, *међу общим людинама* 45, *над другим народима* 106, *ударен громовима* 143, *међу своим прїятељима* 328, *под ударима чекича* 404, *обарати нѣовим острим срповима* 424 итд.

Наставак /-ма/ је веома чест и јавља се у следећим случајевима:

са народма 17, *с' найпоштенїим людма* 25, хор Амфитрите *влекоме морским коньма* 87, *са своим сосѣдма* 227, *потрудїо своима примѣрма* 529 и сл.

Наставак /-и/ долази код именица мушког рода у укупно 11 примера (*с' корабљи* и *с' войском* 37, *међу небесни дарови* 45, *налаже под различни изговори* нове данке 59, *с Кипрїяни* 72, *поставлѣни судїяма над народи* 101, *над народи* имаде [...] *власт* 103, *господствовати над народи* 177, *помеђу Цареви* 214, *међу Поглавари* 219, *подьо за Цареви* союзни 330), *насупротив стању* код готово свих војвођанских писаца XVIII и почетка XIX века код којих је то најчешћи наставак.³²

³² Слични примери долазе код Рајића, Доситеја, Јанковића, Видаковића, Давидовића (Младеновић 1964: 89–90; Купа 1970: 103, 108; Херити 1983: 176–179; Кашић 1968: 68; Младеновић 1988:

Наставак /-ами/ забележен је у четири примера:

Центавра *с Лапитами* 8, влекому двума *голубами* 72, брда насађена *виноградама* 90, насађени *лаврама* 172, док је наставак /-ама/ забележен у једном случају: *са своим* *Циклопама* 356.

6.1.2.2. Код именица средњег рода најбоље је потврђен наставак /-ама/: каквима *є приключеніяма* он дошао у ове стране 10, *с намѣреніяма* 19, пуне *са стадама* 21, образовати свой дух *знаняма* 30, *с вотъама*, која дрвеса роде 91, *пред* свима польским *божествама* 314, своима *лѣкарствама* излѣчише 377 итд.³³

Осим старог двојинског облика *очима: пред очима* моима 46, *очима* своима [...] сматраше 190, наставак /-има/ код именица средњег рода готово да се не јавља.

Наставак /-ма/ нађен је углавном у вези са одређеним лексемама као у примерима:

за колма 88, управљали моима *дѣлма* 292, покриваютьа га своима *крилма* 453 и сл.³⁴

Наставак /-и/ долази само код именице *врата*, која облички припада ср. р. мн.:

пред врати храма 77.

6.1.2.3. Код именица женског рода на /-а/ јављају се наставци:

/-ама/: *са своима войскама* 47, *медьу женама* 133, *Я ти се заклинѣм водама* 143, *пред* нѣовим *ногама* 289, угрожава *волнама* 348, *под* нѣговим *стопама* 392, на путу посејном *ружицама* 440, запалѣн првим *лучама* сунца 441, *са* нѣким богатим *дѣвицама* 498 итд.;

и /-ами/ (у свега два примера): стихотвораца поспѣшествуемїи *Музами* 32, Протезилай учим *Музами* 306.³⁵

Именице ж. р. на сугласник имају наставак /-ма/:

предложише овим *речма* 104, заслеплѣни вещьма блистателнима

69–71). Стари, односно дијалектаски инструментал на /-и/, код им. м. рода у језику Ј. Хаџића јавља се, највероватније, као резултат намерног архаизовања морфологије (Суботић 1989: 125–126). Овакво стање код војвођанских писаца има, свакако, упориште у војвођанским говорима (Николић 1964: 337; Поповић 1968: 163–164; Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997: 25–26).

³³ Већи број примера са наставком /-ама/ у инструменталу множине код именица средњег рода забележен је у Хаџићевом језику, а слично је и у делима Ј. Стејића и језику Ј. Суботића (Суботић 1989: 125; Nuorluoto 1989: 104; Милановић 2014: 205).

³⁴ Када су у питању именице ср. рода, са овим наставком налазимо само појединачне примере у делима Доситеја, Новаковића, Јанковића, Стејића, Игњатовића, Суботића (Kuna 1970: 108; Албин 1968а: 52; Херити 1983: 178; Nuorluoto 1989: 105; Јерковић 1972: 115; Милановић 2014: 205).

³⁵ Наставци /-ама/ и /-ами/ јављају се и код других војвођанских писаца, а наставак /-ама/ преовлађује. Тако је нпр. код Рајића, Доситеја, Јанковића, Видаковића (Младеновић 1964: 93–94; Kuna 1970: 113; Херити 1983: 179–180; Кашић 1968: 68–69).

109, заслепи *прелестма* 163, *са* свима оним *стварма* 422 и сл.³⁶

Код именице *реч* јавља се и данашњи наставак /-има/: *при* овим *речима* 104, 194, *отговараю* овим *речима* 174 и сл.

6.1.3. Локатив

6.1.3.1. Код именица мушког и средњег рода добро је заступљен наставак /-и/:³⁷

у предѣли Греце 19, *по сви народи* востока 85, *по дубоки долови* 89, *на врхови* планина 28, *у станови* 319; *на колѣни* 30, *по рамени* летутје косе 64, *на крили* времена 196 и сл.³⁸

Када су у питању именице мушког рода подједнако се јављају и примери са наставком /-има/: *у безпоредцима* войне 106, *о народима* 174, *у свима житељима* 179, *о Царевима* 281, *у златним дворовима* 310, *о пороцима* 401 и др., док су веома малобројни код именица средњег рода: *у овим жалостним мѣстима* 398, *у мѣстима* давно желаеми ми 534.³⁹

Наставак /-ма/ редак је код именица мушког и средњег рода: *о Херојма* 87, *о* [...] *безкористним совѣтма* 512; *у нѣговима* трудним *дѣлма* 92, *у свима дѣлма* 300, *у најмучнијим дѣлма* 385, *у свима своима дѣлма* 401, *о вратма* 487 и сл.⁴⁰

Код именица средњег рода најчешћи је наставак /-ама/:

у сраженіама 3, *у совѣщаніама* 3, *у нѣиовима срцама* 24, *о нравама* и *о правилама* народа најдаљнији 25, он блуди *по свима морама* 26, *у Єлисејским поляма* 80, *о нѣиовим странствованіама* 154, *о средствама* 296 итд.⁴¹

³⁶ Наставак /-ма/, који се среће код свих војвођанских писаца ограничен је, углавном на неколико лексема, међу којима су *реч* и *вещ* (обично се спомињу још *ствар* и *кѣр*). Уп. са примерима код Ј. Рајића (Младеновић 1964: 94).

³⁷ В. т. 4.2.2 под б).

³⁸ Наставак /-и/ је најчешћи у лок. мн. именица м. и ср. рода код старијих војвођанских писаца, али се јавља и код млађих стваралаца XIX века (Младеновић 1964: 91; Купа 1970: 101, 107; Херити 1983: 181–183; Албин 1968а: 52; Кашић 1968: 69; Nuorluoto 1989: 103; Суботић 1989: 127). Архаични облици овог падежа (/-(и)х/ </-ѣх/) чувају се у војвођанским говорима (Николић 1964: 337–338; Поповић 1968: 41, 163; Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 229; Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997: 27–29).

³⁹ Старији војвођански писци готово да не познају књижевни наставак /-има/ у лок. мн. именица прве врсте, како то истиче Младеновић, имајући у виду, пре свега, Венцловића, Орфелина и Доситеја (Младеновић 1964: 91). Нови наставак се јавља само код млађих војвођанских писаца XIX века (Суботић 1989: 126; Милановић 2014: 206, 210; Јерковић 1972: 116).

⁴⁰ Овај наставак није заступљен код свих војвођанских писаца и нешто је чешћи код именица м. рода. Уп. Младеновић 1964: 91; Купа 1970: 102, 107; Кашић 1968: 70; Суботић 1989: 126; Милановић 2014: 206, 209).

⁴¹ И у лок. мн., као што је то био случај са дат. и инстр. мн., јавља се наставак /-ама/ код именица средњег рода. Овај наставак није чест код старијих војвођанских писаца. Врло је редак код Доситеја и у Новаковићевим новинама (Купа 1970: 107; Албин 1968а: 53), а Рајић

6.1.3.2. Именице ж. р. на /-а/ имају једино наставак /-ама/:
у далеким *земљама* 23, играјући *по гранама* 34, у *играма* 101, по пространим *ливадама* 348, у њиовим *рукама* 351, на своим *њивама* 424, у *наукама* 530 и сл.⁴²

Именице ж. р. на сугласник имају наставке /-ма/ или /-има/:
зачудисе *о овим речма* 16, у оним *стварма* 60, у *вещма*, кое трпимо 104, *о прелестма* 434 и сл.⁴³

у њиовим *слабостима* 301, у *сладостима* 308, *о опасностима* 358, *о добродѣтельима* 401, у средњима *вещима* преварени 490 итд.

6.1.4. Преглед наставака доносимо и табеларно, са обележјем учесталости примера (најчешће, врло често, често, ретко, врло ретко).

	м. р.	ср. р.	ж. р. на -а	ж. р. на -ѳ
датив	- <i>има</i> најчешће - <i>ма</i> врло често - <i>ом/-ем</i> често	- <i>ама</i> најчешће - <i>ам</i> ретко - <i>ма</i> ретко - <i>има</i> врло ретко	- <i>ама</i> најчешће	- <i>има</i> ретко - <i>ма</i> ретко
инструментал	- <i>има</i> најчешће - <i>ма</i> често - <i>и</i> ретко - <i>ами</i> врло ретко	- <i>ама</i> најчешће - <i>има</i> ретко - <i>ма</i> ретко - <i>и</i> врло ретко	- <i>ама</i> најчешће - <i>ами</i> врло ретко	- <i>има</i> ретко - <i>ма</i> ретко
локатив	- <i>и</i> врло често - <i>има</i> врло често - <i>ма</i> ретко	- <i>ама</i> најчешће - <i>и</i> врло често - <i>има</i> ретко - <i>ма</i> ретко	- <i>ама</i> најчешће	- <i>има</i> ретко - <i>ма</i> ретко

6.1.5. На основу табеларног приказа наставака у дат., инстр. и лок. мн. именица м., ж. и ср. рода може се видети да синкретизам није у потпуности остварен. Живковићев систем оптерећују наставци /-ом/, /-ем/ у дат. мн. им. м. р. као и наставак /-и/ у инстр. и лок. мн. им. м. и ср. рода, док је у односу на језик Ј. Суботића растерећен од архаичних наставака /-ах/, /-а/ у деклинацији им. ж. р. на /-а/ у лок. мн. (Милановић 2014: 207, 208). Висок степен синкретизма остварен је код им. ср. р. наставком /-ама/, који се у сва три падежа појављује као најчешћи. По овој особини Живковићев

има само један пример, и то за м. р. (Младеновић 1964: 91–92). Ј. Суботић, наводећи знатан број именица ср. р. са овим наставком у лок. мн. у језику Ј. Хацића, примећује да су готово све апстрактног значења, а слично је са дат. мн. и са инстр. мн. Чини се да се ради о књишком утицају, иако је појава позната и дијалекту (Суботић 1989: 126–127).

⁴² Наставак /-ама/ долази редовно код Рајића и Доситеја (Младеновић 1964: 94–95; Kuna 1970: 113). Знатан број примера са наставком /-ама/ код именица ж. р. на /-а/ у лок. мн. срећемо у језику Ј. Суботића (Милановић 2014: 207–208).

⁴³ Наставак /-ма/ долази и у језику других војвођанских писаца. Слично као код инстр. мн. овај наставак се јавља код одређених лексема (*реч, ствар, вещч*), као нпр. код Доситеја и Јанковића (Kuna 1970: 113; Херити 1983: 183–184).

језик је близак Вуковом,⁴⁴ као и језику Ј. Хаџића и Ј. Суботића (Суботић 1989: 126–128; Милановић 2014: 202, 205, 209–210) и разликује се од језика осталих војвођанских писаца: Јанковића, Рајића, Новаковића, Видаковића, Игњатовића (Херити 1983: 174–175, 178–179, 182–183; Младеновић 1964: 96; Албин 1968а: 59–61; Кашић 1968: 72; Јерковић 1972: 115). Што се тиче именица м. р. наставак /-има/ најчешћи је наставак у дат. и INSTR. МН. Синкретизам је у великој мери остварен и код им. ж. р. на /-а/ које долазе готово искључиво са књижевним наставком /-ама/, као и код им. ж. р. на сугласник са наставком /-има/, који због малог броја забележених примера, претежно лексикализованих, носи ознаку *ретко*.

6.1.5.1. Избор падежних наставака зависио је понекад и од контекста у коме се дата именица јавља. Интересантно је да се наставак /-ма/ код именице *људи* јавља наредом са /-има/, при чему /-ма/ има предност када му претходе облици код којих се јавља наставак /-им(а)/: за учинити и *добрима*, *мудрима*, и благополучним *людма* 103.⁴⁵

6.2.1. Падежни синкретизам у дативу, инструменталу и локативу множине заменица за 1. и 2. лице није у потпуности остварен, па се поред књижевних облика на /-ма/: *к' нама* 120; *на нама* 121; *вама* га уступили 206; *с вама* 83, 115, 300; *у вама* 31, јављају и дијалекатски на /-ми/: *к' нами* идутња 61, *с нами* 15, *нами* управљати 475; *с вами* заједно 83, *над вами* 111, старанџ *о вами* 85 и сл.⁴⁶

6.2.2. Када је у питању дат., INSTR. и ЛОК. множине заменице *они*, падежни синкретизам је потпун, што се види у следећим примерима: *Диветљи се њима* 102; *над њима* 120, 476; *у њима* 102, 522, итд.⁴⁷

6.2.3. У сва три множинска падежа заменичко-придевске промене Живковић употребљава готово искључиво књижевне наставке:

/-им/: *к сладким* гласовима 8, *к' самим оним злим* людма 522; *пред нашим* очима 11, *са своим* поданима 517; *у оним блаженим* пољима 120, *у нџговим* очима 451 и сл.;

или

/-има/: *мрзак свима другима* 108; *под своима* заповедницима 257,

⁴⁴ Вук је, како наводи Маретић, употребљавао наставак /-ама/ у дат., INSTR. и ЛОК. МН. црквенословенских именица средњег рода на /-ије/ и пре и после 1845. (*поученијама*, *изданијама*), а у другим речима исте промене само пре 1845. године (*писмама*, *правама*, *правилама*) (Maretić 1899: 158).

⁴⁵ Конкуренција облика позната је и Ј. Суботићу и могла је бити и стилистички условљена (Милановић 2014: 208–209).

⁴⁶ У говорима Баната облици *нами*, *вами* јављају се поред чешћег синкретизованог облика *нама*, *вама* у дат., INSTR. и ЛОК. МН. (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997: 82).

⁴⁷ Код осталих војвођанских писаца са којима смо поредили Живковићев језик, синкретизам је, такође, углавном, остварен када је у питању заменица *они*. Тако је нпр. код Рајића, затим код Доситеја или код Видаковића (Младеновић 1964: 104–105; Kuna 1970: 123; Кашић 1968: 79–80).

с' людма *другима мудрима и добродѣтельнима* 517; у *нашима* є рукама 433, у *своима* страстима 527 и сл.

6.2.4. Забележени су спорадични случајеви са дијалекатским наставком /-и/ у инстр. и лок., који су обични у говорима Баната, Бачке и Срема (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997: 123–126; Поповић 1968: 180–181; Николић 1964: 146):

медју небесни дарови 45, налаже *под различни* изговори нове данке 59, подьо *за Цареви союзни* 330; тражити *по незнани* острови злата 55, просецаютьи *на нѣни крїлни* коли облаке 72, *на свои* коли 129, у *свои* стихови 306, у *своји* нѣдрїи 435 итд.

6.3. Облици презента код Живковића подударају се са онима у данашњем књижевном језику, а тамо где постоји неслагање оно је настало углавном под утицајем народних говора, а не рускословенског језика.

6.3.1. Тако је у 3. л. мн. презента наставак /-аду/ ограничен на глаголе *знати*, *дати* и *имати*:⁴⁸

они *знаду* 83, владѣтели *знаду* само подозревати 519; да вам *даду* најдрагоцѣнїи от свїу дарова 66, да *даду* примѣре 483; люди *имаду* 421, *имаду* више потреба 421 итд.,

док се наставак /-еду/ среће у примерима: неумѣду и тражити 27, кои *се умеду* задовољити 30; не могу да *разумеду* 176; *несмеду* им повѣрити достоинства 304, люди *несмеду* 399 итд.⁴⁹

6.3.2. Са наставком /-ду/ долази и помоћни глагол *хтети* (и енклитички облик):⁵⁰

Отъеду да им се брда уравниау 525; кое *тъеду* се подвутьи 7, кои *тъеду* повратити натраг 19, коим *тъеду* се наслаждавати 465 и сл.

6.3.3. С друге стране, код глагола VII и VIII Белићеве врсте није забележено ширење наставка /-у/ у 3. л. мн., које је, иначе, добро заступљена особина код других старијих војвођанских писаца (Албин 1970: 139–143):⁵¹

њи *мрзе* 22, да вас богови *поживе* 26, люди *налазе* 60, *долазе* приносити свое жртве 77, Они *носе* штитове 210; они, кои *држе* 103, оне *трче* 144, *дотрче* люди 290, *беже* пред нѣовима непријателїма 465 и сл.

6.4. Императив се често употребљава у роману *Прикљученија Телемака*, а потврде сведоче о његовом грађењу у складу са данашњом стандарднојезичком нормом:

⁴⁸ А. Албин је, анализирајући низ старих споменика са терена Војводине у периоду од 1748. до 1810. године, највише примера са наставком /-аду/ у 3. л. мн. презента забележио управо код глагола *знати* и *имати* (Албин 1970: 145–147).

⁴⁹ Уп. Албин 1970: 147–148.

⁵⁰ Идентичну ситуацију налазимо у сремском говору (Николић 1964: 350).

⁵¹ Ради се о познатој црти сремског и банатског говора (Николић 1964: 349; Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997: 172–175).

2. л. јд.: *бѣжи* 29, *држи* 95, *заштеди* 95; *знай* 29, 143, *обѣтай ми* 328;
1. л. мн.: *негубимо* 122, *Оставимо* 434; *непропуштаймо* 187, *стараймосе* 43;

2. л. мн.: *бѣжите* 81, 131, *избавите* 66, 144, *гледайте* 106, *знайте* 14, 71 итд.

6.5. Нарочито су бројне потврде за 3. л. јд. и мн. аориста, док потврде за 2. л. јд. изостају:

3. л. јд.: *рече* к нѣму 3, непогода *сакри* небо 11, он *усмотри* 13, Акант све *исповеди* 438, старац *отвеща* 529;

3. л. мн.: *донесоше* у Котаричицама све плодове 7, узде му *испадоше* 41, *Подъоше* обадвоица 349, сви *се обрадоваше* 456 и сл.

6.5.1. Облике за 1. л. јд. карактерише губљење сугласника /х/, па поред примера у т. 5.1. под в) наводимо и следеће потврде:

я дознадо 40, *я видѣ* 41, *улѣго* у корабаль 44, *я сад избави* живот 76, *получиутѣху* 85, *свуко* хальине 98, *я немого* ветъ противостати 287, *я му реко* 334 итд.

6.6. Имперфекат је најчешће прошло време у роману *Прикљученија Телемака*. Нађене су потврде за сва лица осим 2. л. јд. Осим тога, 1. л. јд. и 3. л. мн. карактерише губљење сугласника /х/ (в. т. 5.1 под б) и в)):

1. л. јд.: *я чувствува* 30, *я осетѣ*, да ми бѣяу ноге укочене 74, *я залуду бежа* 80, што *я мисля* о нравима овога острова 86, *осетѣ* *я* 343;

3. л. јд.: она *стояше* 3, он *немогаше* више живити 97, Нѣгово дѣянѣ *чуяшесе* издалека 503;

1. л. мн.: *Мы се често скуплясмо* 35, *мы идьасмо* за нѣм 85, *мы плакасмо* 120;

2. л. мн.: *хотясте* отретьѣсе Пенелопе 147, *вы се отрицасте* толики добара 147, *вы к' мени говорасте* 152;

3. л. мн.: от сада они *слушау* 34, Кипрѣяни *плакау* 75, Они *се огледау* непрестано у том огледалу 403, *давау* му плодове 472 итд.

6.6.1. Будући да је имперфекат као категорија у војвођанским говорима готово ишчекао, тако да проучаваоци бележе практично само облик *бијаше* (Николић 1964: 352; Поповић 1968: 190; Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997: 176–177, 177–181 (у Банату још *беше* и *зваше*)) не изненађује чињеница да је о честој употреби овог глаголског облика Живковић имао потребу да скрене пажњу читаоцима у *Посвети* (Посвета 1814: IX). Честа употреба имперфекта карактерише једино још језик М. Видаковића, мада ни код њега нема примера за 2. л. јд. као ни 2. л. мн. (Кашић 1968: 94–95).

6.7. Облици футура I у Живковићевом језику углавном се поклапају са онима у савременом стандардном језику (како сложени тако и прости):

я тѣу сведочити 62, *ты тѣеш наступити* 73, он *тѣе се представляти* 42, *вы тѣете бѣти* сретѣан 540, *чим тѣеду се забавяти* 30;⁵²

⁵² Дијалекатски облик *ћеду* врло је чест код Доситеја (Kuna 1970: 156).

загрлитъу му колѣна 83, *послатъеш* богати плен 344, *учинитье* свое поданике господарима 106, *постатье* поносити 298 итд.

6.8. У значењу футура II Живковић употребљава чешће презентске облике сложене с префиксом /уз-/,⁵³ што је особина и Вуковог језика (Стевановић 1963–1964: 111–112):

да тју я быти сретѣан, ако *узпроводим* мой живот с' ньоме 491, а како тѣмо и познати, ако никада с' њима *неужживимо* 517, и ако када жителѣи от Итаке *успотребую* Кретьяне, рачунайте на мене 121 итд.

6.9. У грађењу перфекта и плусквамперфекта нема разлика у односу на данашњи књижевни језик, с тим што се плусквамперфекат нешто ређе употребљава и то, пре свега, као конструкција од имперфекта помоћног глагола *бити* и глаголског придева радног:

я *быя примѣтїо* 73, Тѣло ветъ *быяше изгорѣло* у пламену 382, *быяу* они *поседали* 102 и сл.

6.10. Осим малобројних потврда за потенцијал грађен конструкцијом *да + би + инфинитив* (мое се руке еднако усиљавау, *да бы обуватити* Ментора 74), преовлађују потврде које се срећу данас и у савременом српском језику, уз уопштавање облика *би* за сва лица једнине и множине:

1. л. јд. я *бы волїо* умрети 146, 3. л. јд. кад *бы се* он напротив *потрудїо*, он *бы нашао* плод свога труда 529, 1. л. мн. мы *бы волели* мир 207, 2. л. мн. Вы *бы морали* отговарати 498, 3. л. мн. да *бы* болѣ чуле и болѣ *видїле* 72 и сл.

6.10.1. Код Живковића, међутим, нису забележени облици: *бисам*, *биси*, *бису* за 1, 2. л. јд. и 3. л. мн., који су настали аналогично према сличним облицима за 1. и 2. л. мн. *бисмо*, *бисте*, а који су забележени у језику Јанковића и Видаковића (сва три облика), затим код Рајића (*биси* и *бису*), у Новаковићевим новинама (*бису*) или код Игњатовића (*биси*) (Херити 1983: 241–242; Кашић 1968: 97–98; Младеновић 1964: 125; Албин 1968а: 88; Јерковић 1972: 169–170).⁵⁴

6.11. Глаголски прилог садашњи гради се најчешће као и у стандардном српском језику:⁵⁵

гледаютьи 155, *гонетьи* 503, *долазетьи* 146, *држетьи* 14, 16, *живетьи* 206, *заборавляютьи* 35, *колебаютьи се* 97, *любетьи* 131, *преносетьи* 55, *уходетьи* 478 итд.

⁵³ Поред форми као у стандардном српском језику: ако *буду* богови *опредѣлили* кому от вас побѣду, тај тѣ овди управляти 98.

⁵⁴ А. Албин истиче се да се тенденција обличког упрошћавања преко *би* одражава врло рано у српскохрватским споменицима и да је тај процес данас при крају, док је друга тенденција, тј. појава двосложних облика *бисам*, *биси*, *бису*, везана за другу половину XVIII века и огледа се у радовима војвођанских писаца до друге половине XIX века. Облик *бисам* употребљавао је и Вук (Албин 1968б, 17–23).

⁵⁵ Поједини примери сведоче о начину грађења од инфинитивне, а не од презентске основе: *викаютьи* 134, *држаютьи* 14, *плакаютьи* 171, *показиваютьи* 395, *помагаютьи* 151 и сл.

6.12. Глаголски прилог прошли

Код Живковића овај глаголски облик није нарочито чест,⁵⁶ а гради се наставком /-вши/:

*бивши*8, *загрљивши*122, *изгубивши*511, *оставивши*75, *побѣдивши* 450, *показавши* 5, *поцеловавши* 46, *предавши* 9, *раздраживши* 20, *хотѣвши* 26 итд.

6.13. Глаголски придев радни

Глаголски придев радни у Живковићевом језику гради се на исти начин као у стандардном српском језику, а о чему је већ било речи у т. 4.6.

6.14. Трпни глаголски придев се, као и у савременом српском језику, гради наставцима: /-н/, /-ен/, /-т/.

/-н/: *окупан* у сладострастјема 64, *земља свуд быяше поорана и насеяна* 89, *окупан* у рѣки 447;

/-ен/: на жертву *опредѣлени* 15, *ранѣной* от ловаца 80, *победѣне* народе 107, *ослободѣне* роб 115, *раздвоене* єдним облачком 418;

/-т/: *подигнута* кула 39, *тронут* умѣреностјю Телемака 169, као ударом громовитим *треснут* 401 итд.

6.14.1. У примеру *пренешен* 74, огледа се појава аналошког јотовања у трпном придеву. Појава је позната говору Баната (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 206–207), Госпођинаца (Поповић 1968: 194), као и сремском говору (Николић 1964: 353).

6.15. Инфинитив има редовно облике на /-ти/ и /-ћи/. Такође, у инфинитивној основи чува се суфикс /ну/ код глагола III Белићеве врсте, насупрот стању у дијалекту (Николић 1964: 355):

избѣгнути 506, *обманути* 226, 230, *окренули* 226, *погинуо* 380, *разтргнути* 145, *раскинули* 433 итд.

6.16. Од непроменљивих врста речи наводимо само оне примере који се јављају и у данашњем стандардном језику, имајући при том у виду да Живковић користи и рускословенске (руске) везнике и узвике:

6.16.1. предлози: *место*: *я мѣсто* вас воевати 511; *около*: *около* огня 33; *к*: *к* мени 281; *кроз*: *кроз* врата 224; *са*: *са* своим робовима 28; *међу*: *међу* Нимфама 280; *по*: *по* долинама 279; *на*: *на* брегу мора 40 итд.

6.16.2. прилози: *овди*: *овди* 2, 28, 58; *онди*: да мене *онди види* 22;⁵⁷ *унутри*: користи кое ужива *унутри* у земљи 108;⁵⁸ *дањом*: *Дањом* сам

⁵⁶ Ово је одраз прилика у савременим војвођанским говорима, који готово да и не знају за овај облик (Николић 1964: 349–353; Поповић 1968: 193; Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997: 161).

⁵⁷ О облицима *овди*, *онди* в. т. 4.2.1. под в).

⁵⁸ Николић у Срему бележи и *унутра* и *унутри* (Николић 1964: 305).

се старао 202;⁵⁹ *зарана, зарано: зарано* женили 318;⁶⁰ *напоследак*: он се *напоследак* умори 79;⁶¹ *таки*: Балеазар *таки* се опреми на пут 162;⁶² *здраво*: да се *здраво* видјаше 501, Телемак *здраво* га сматраше 525;⁶³ *ласно*: проведетъи *ласно* свой живот земледѣлѣм 108, *ласно* разумети 245;⁶⁴ *управ, управо*: ест баш *управ* оно 49, Он е отишао *управо* у Итаку 534⁶⁵ и сл.

6.16.3. *везници: јербо*: он га гледаше с' отвращењем и мерзостію; *ѣрбо* зли мрзе на добре 27; *него*: овај човек мене болѣ познаваше, *него* што сам я себе самога познавао 284; *поклем*: гди другога средства живити немогау имати кромѣ свога труда, *поклем* су проживили толико година у сладостима 307⁶⁶ итд.

6.16.4. *узвици: ах, о, ох, хе, хеј*: *Ах!* толика блага 460; *О!* како слабо познаю славу 484; *Ох!* колико Цареви мораю быти на опазу у войнама 374; *Хе!* от куда идете? 81; *Хеј* какво ли е то злополучје 42 и сл.

6.16.5. *речце: барем*: *барем* немојте завидити щастію 312; *баш*: я сам га видіо, кад е погинуо, *баш* код мене 383; *ево*: *Ево* ти мира, *ево* ти войне, избирай 207; *ето*: *Ето* праве славе 321; *међутим*: *међутим* 60; *цело*: *цело* познао 257.⁶⁷

7.1. На плану синтаксе свакако се мора рачунати са утицајем језика оригинала, што се најпре види у погледу реда речи (Крстић 1999: 184–185). Тако код Живковића често долази именица испред атрибута (описни и присвојни придеви), што је, уосталом особина тадашњег литерарног језика (Милановић 2014: 370):

столпови мраморни 24, *воде тихе* 85, *сосуд златни* 384, *огань божествени* 440, *речи празне* 518, *воду слану* 532;

корабль Улисов 1, *у глубину срца Телемакова* 417, *у шатор Царев* 438, *мудрости Менторове* 478 и сл.

⁵⁹ Уп. са *даню, даньомъ* код Видаковића (Кашић 1968: 104).

⁶⁰ Уп. у РМС: 412. прилог *зарана* у значењу: „на време, благовремено“.

⁶¹ Исти прилог долази код Ј. Суботића (Милановић 2014: 268).

⁶² Уп. прилог *таки* код Видаковића (Кашић 1968: 104). У значењу „одмах“ исти прилог употребљава и Ј. Рајић (Младеновић 1964: 132).

⁶³ Овај прилог јавља се и код Видаковића, а Кашић наводи да је реч о познатом дијалектизму који се јавља и код Радичевића (Кашић 1968: 104, ф. 424).

⁶⁴ Прилог *ласно* у значењу „лако“ забележен је и у РМС: 168.

⁶⁵ Прилози *управ* и *управо* забележени су у језику Ј. Суботића (Милановић 2014: 267).

⁶⁶ В. Вук Рјечник 1852, под одредницом *пѡклем* у значењу „quum“ („кад“).

⁶⁷ Уп. са сличним примером у Младеновић 1964: 133.

7.2. Живковићевом литерарном а не народном језику може се приписати и стављање глаголских облика на крај реченице, укључујући и инфинитив, што је латинизам дошао, највероватније, посредством рускословенског језика (Грицкат 1987: 125–126):

куда *ε* корабљ Улисов просецаутъи воде, из нѣзини очію *изчезнуо* 1,

7.3. С друге стране, распоред енклитика у роману *Прикљученија Телемака* у потпуности је у складу са основним принципима њиховог распореда у савременом српском језику (Поповић 2004: 290):

нѣгово *се ε* име прославило 2, *Я сам га* дуго време задржавала 8, што *ε* то бояти *и се* 22 итд.

7.4. У духу српског језика је и мала заступљеност пасивних конструкција у Живковићевом преводу у односу на оригинал (Крстић 1999: 169–170).

8.1. У погледу лексике у проучаваном роману удео домаће далеко је највећи. Ту су и лексеме за које је Вук Караџић у *Српском рјечнику* из 1852. године напоменуо да се говоре у Војводини: *на шкоду* 237, *к [...]* *нуждама* 265, *полак* 42, *таки* 162, *чрез* 5 и сл.

8.2. Живковићев језик одликује и употреба славенизама, који су корисно служили ондашњем литерарном језику јер су надокнађивали неопходну апстрактну лексику коју српски разговорни језик није имао. На одабраним странама (101–102, 201–202, 300) заступљеност славенизама је око 8,5%. Овај проценат славенизама је два пута већи од оног код Доситеја у живом приповедању, али за скоро три процента нижи у односу на проценат славенизама у Доситејевим филозофским текстовима (Купа 1970: 260). Поред славенизама као нпр. *беглец* 201, *воспоминаніе* 1, *содружество* 170 итд., забележени су и они који су прилагођени српском језику: *человѣчан* 382, 421, *чистосердечан* 26, *угрозителан* 88; *восторгава* 411, *осуждавати* 122, *притяжавати* 267 итд.

8.3. Сама тематика романа наметала је употребу низа лексема из грчке и римске митологије, пре свега властитих именица. Несумњив значај романа *Прикљученија Телемака* јесте, међутим, у погледу афирмисања и увођења одређених француских позајмљеница у српску културу (Крстић 2004: 95). Поред лексема *гарнизон* (429), *интрига* (310), *флота* (13) забележене су и именице *мода* (507) и *фронтон* (263) које су регистроване и у Михајловић 1974: 701.

9.1. Анализа језика романа *Прикљученија Телемака* Стефана Живковића из 1814. године показала је да је дело настало на основици шумадијско-војвођанског дијалекта (в. Цветковић Теофиловић 2009б) уз присуство особина рускословенске провенијенције, које овог пута нису биле у средишту пажње а уобичајене су за време у коме је роман преведен. Особине народног језика могу се пратити најпре у фонетици (икавизми, губљење сугласника *х*, сугласник *ф*), затим на морфолошком плану (одређени падежни наставци,

наставци за грађење презента, облици футура), док се о рускословенским особинама може говорити на плану лексике (славенизми) и синтаксе (употреба партиципа).

9.2. Живковић, међутим, свесно у роману *Прикљученија Телемака* избегава неке изразите дијалектизме, раширене у шумадијско-војвођанском дијалекту као што је нпр. позната асимилација по месту творбе /с/, /з/ + /њ/ > /ш/, /ж/ или ширење наставка /-ом/ у инстр. јд. именица м. и ср. р. (типа: *концом, лицом*). Живковић нема ни облике *бисам, биси, бису*, који су настали аналогично према *бисмо, бисте*, а које су употребљавали Е. Јанковић и М. Видаковић. У роману *Прикљученија Телемака* изостаје и контракција финалних вокалских секвенци /-ао/, /-ео/, /-уо/ у радном гл. придеву, као и дисимилација група /(-)мн-/ у /(-)мл-/ и /-мн-/ у /-вн-/. По овим особинама Живковићев језик приближава се данашњем књижевном језику екавског изговора, удаљавајући се, када је у питању измена сугласничке групе /(-)мн-/ у /(-)мл-/ од језика других славеносрпских писаца, код којих је ово широко заступљена особина. Од данашње књижевнојезичке норме језик *Телемака* ипак одваја низ особина, као што је нпр. изостанак фонеме /х/ у свим позицијама у речи.

9.3. Према високом степену синкретизма, оствареном код именица ср. р., које у дат., инстр. и лок. мн. имају наставак /-ама/, Живковићев језик ближи је језику његових следбеника него претходника. Као битна разлика према језику других писаца славеносрпског доба намеће се и употреба имперфекта. Под утицајем језика оригинала ово је најчешће прошло време у роману *Прикљученија Телемака*. Подражавајући често дух Фенелонове реченице и преузимајући лексику из богатог француског језика, Живковић је својим преводом показао да се роман *Авантуре Телемака*, обимно дело, тешког стила, могао у другој деценији XIX века превести у великој мери разумљивим језиком у чему је његов несумњив допринос развоју српског књижевног језика на народној основи.

Извори

Објавленије 28. XII 1813: Объявленіе. На книгу съ Французскога на Сербски езикъ преведену, Зовому: Приккючения Телемака... Библиотека Матице српске, РобСр III 2.1, 543–546.

Посвета 1814: *Прикљученія Телемака сина Улисева*. Фенелоном, Архиепископом Камберейским, списана. С' Францускога преведена Стефаном Живковичем. Част Перва. У Вјени, 1814, V–X (под насловом *Народу сербском посветъена*).

Прикљученія Телемака сина Улисева. Фенелоном, Архиепископом Камберейским, списана. С' Францускога преведена Стефаном Живковичем. Част Перва. У Вјени, 1814, стр. XVI + 275. Част втора 276–602 + [28].

Литература

- Албин 1968а: А. Албин, *Језик новина Стефана Новаковића (1792–1794)*. Нови Сад: Матица српска.
- Албин 1968б: А. Албин, Потенцијал и облици *бисам, биси, бису*. *Зборник за филологију и лингвистику* XI, 17–23.
- Албин 1970: А. Албин, Треће лице множине у делима војвођанских писаца (1748–1810). *Зборник за филологију и лингвистику* XIII/1, 135–150.
- Албин 1972: А. Албин, Икавизми у делима писаца из Војводине у предвуковској епоси. *Зборник за филологију и лингвистику* XV/2, 25–41.
- Албин 1974: А. Албин, Прилог проучавању појединих фонетских црта шумадијско-војвођанског дијалекта. *Зборник за филологију и лингвистику* XVII/2, 57–71.
- Вук Рјечник 1852: *Српски рјечник (1852) I, II*. Сабрана дела Вука Караџића књ. XI/1, XI/2. Приредио Јован Кашић. Београд: Просвета, 1986.
- Георгијевић 1955: К. Георгијевић, Стефан Живковић–Телемак. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* књ. XII, св. 1, Београд, 18–46.
- Грицкат 1987: И. Грицкат, Још нека питања у вези са славеносрпском епохом. *Јужнословенски филолог* књ. 43, 111–135.
- Ивић 1956: П. Ивић, О неким проблемима наше историјске дијалектологије. *Јужнословенски филолог* књ. XXI, св. 1–4, 1955–1956, 97–129.
- Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: П. Ивић, Ж. Бошњаковић, Г. Драгин, *Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Прва књига: увод и фонетизам*. СДЗб, књ. XL, Београд: САНУ и Институт за српски језик.
- Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997: П. Ивић, Ж. Бошњаковић, Г. Драгин, *Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Морфологија, синтакса, закључци, текстови*. СДЗб, књ. XLIII, Београд: САНУ и Институт за српски језик.
- Ивић 1998: П. Ивић, *Целокупна дела X/1*. Приредио Драгољуб Петровић. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Јерковић 1972: Ј. Јерковић, *Језик Јакова Игњатовића*. Нови Сад: Матица српска.
- Јовић 1968: Д. Јовић, *Трстенички говор*. СДЗб XVII, 1–241.
- Кашић, 1968: Ј. Кашић: *Језик Милована Видаковића*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Крстић 1999: Н. Крстић, *Француска књижевност у српским преводима (1775–1843)*. Нови Сад: Светови.
- Крстић 2004: Н. Крстић, О француским позајмљеницама у српском књижевном језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XLVII/2, 93–112.
- Милановић 2014: А. Милановић, *Језик Јована Суботића*. Београд: Чигоја штампа.
- Михајловић 1974: В. Михајловић, *Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду (од времена пре Велике сеобе до Вуковог Рјечника 1818. године)*. II том (М – Ш). Нови Сад: Институт за лингвистику у Новом Саду.

- Младеновић 1964: А. Младеновић, *О народном језику Јована Рајића*. Нови Сад: Матица српска.
- Младеновић 1988: А. Младеновић, Напомене о језику „Историје српског народа“ (1821) Димитрија Давидовића. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XXXI–2, 65–75.
- Младеновић 1989: А. Младеновић, *Славеносрпски језик. Студије и чланци*. Нови Сад–Горњи Милановац: Књижевна заједница Новог Сада и Дечје новине.
- Младеновић 2008а: А. Младеновић, Неке напомене о процесу посрбљивања славеносрпског књижевног језика. (Друга деценија XIX века). *Историја српског језика. Одабрани радови*. Београд: Чигоја штампа, 245–252.
- Младеновић 2008б: А. Младеновић, Два савременика и претходника Вука Караџића: Стефан Живковић и Димитрије Исајловић. Посвета Стефана Живковића у књизи „Прикљученија Телемака“ (1814). Текст и филолошки коментар. *Историја српског језика. Одабрани радови*. Београд: Чигоја штампа, 317–360.
- Мразовић 1800: А. Мразовић, *Рѣководство къ славенскомѣ правочтенію и правописанію*. В Бѣдинѣ градѣ.
- Николић 1964: Б. Николић, *Сремски говор*. СДЗб, књ. XIV, 201–412.
- Николић 1966: Б. Николић, *Мачвански говор*. СДЗб, књ. XVI, 179–313.
- Поповић 1968: И. Поповић, *Говор Госпођинаца у светлости бачких говора као целине*. САНУ, Посебна издања, књ. CDXXV. Одељење литературе и језика, књ. 21. Београд.
- Поповић 2004: Љ. Поповић, *Ред речи у реченици*. Библиотека Књижевност и језик. Књига 2. II издање. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Преписка I 1988: *Преписка I 1811–1821*. Сабрана дела Вука Караџића књ. XX. Приредио Голуб Добрашиновић са сарадницима. Београд: Просвета.
- Реметић 1985: С. Реметић, *Говори централне Шумадије*. СДЗб XXXI, 1–555.
- Ристић 1955: М. Ристић, Стефан Живковић–Телемак. Политичар и књижевник обновљене Србије (1780–1831). *Посебан отисак из „Историског гласника“* бр. 1. г. 1955. Београд, 1956, 1–14.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, 1–6. Нови Сад–Загреб, 1967–1976. Фототипско издање. Нови Сад: Матица српска, 1990.
- Скерлић 1997: Ј. Скерлић, *Историја нове српске књижевности*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић 1963–1964: М. Стевановић, Језик у Вукову делу и савремени српскохрватски језик. *Јужнословенски филолог* књ. XXVI, св. 1–2, 73–150.
- Стојановић 1987: Љ. Стојановић, *Живот и рад Вука Стеф. Караџића*. Београд: Београдски издавачко-графички завод.
- Суботић 1989: Љ. Суботић, *Језик Јована Хаџића*. Нови Сад: Матица српска.
- Херити 1983: П. Херити, *Књижевни језик Емануила Јанковића*. Нови Сад: Матица српска.

Цветковић Теофиловић 2009а: И. Цветковић Теофиловић, Графијске одлике „Телемака“ Стефана Живковића, у: Милош Ковачевић, ур., *Савремена проучавања језика и књижевности. Зборник радова са I научног скупа младих филолога Србије одржаног 14. фебруара 2009. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу*. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 347–354.

Цветковић Теофиловић 2009б: И. Цветковић Теофиловић, Дијалекатске црте у *Телемаку* (1814) Стефана Живковића, у: Владимир Ж. Јовановић, ур., *Језик, књижевност, идентитет. Језичка истраживања. Зборник радова*. Ниш: Филозофски факултет, 159–173.

***

Kuna, 1970: Н. Kuna, *Језичке карактеристике књижевних djela Dositeja Obradovića*. Djela knj. XXXVI. Odjeljenje društvenih nauka knj. 21. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.

Maretić 1899: Т. Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.

Nuorluoto 1989: Ј. Nuorluoto, *Jovan Stejić's language. A Contribution to the History of the Serbo-Croatian Standard language*. Slavica Helsingiensia 8. Helsinki: Department of Slavonic Languages, Univerzity of Helsinki.

Ирена Р. Цветкович Теофилович

РОЛЬ РОМАНА «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ТЕЛЕМАКА» (1814) СТЕФАНА ЖИВКОВИЧА В РАЗВИТИИ СЕРБСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА

В статье рассматривается роль романа «Приключения Телемака» (1814) Стефана Живковича в развитии экавского произношения сербского литературного языка. Отчетливо отдав предпочтение сербскому литературному языку, основанному на народной речи, Живкович в большой степени на этом языке и писал, и таким образом он внес свой вклад в сербизацию славяно-сербского типа литературного языка. Он уклоняется от, с сегодняшней точки зрения, исключительных диалектизмов, распространенных в народной речи Шумадийской и Воеводинской областях, таких как, например: /с/, /з/ + /ъ/ > /ш/, /ж/, расширения окончаний /-ом/ в творительном падеже ед. ч. существительных м. и ср. родов, форм *бисам*, *биси*, *бису* и т.п., благодаря чему его язык в большей степени приближается современной норме литературного языка, от которой все-таки его отделяет отсутствие фонемы /х/ во всех местах в словах. Кроме того, некоторые слова французского языка могли получить свое место в сербском литературном языке путем перевода Живковича, и

влияние оригинала тут очевидно по использованию имперфекта, который является самым употребляемым глагольным временем в романе. С другой стороны, Живкович редко пользуется пассивным залогом, чувствуя, что он в сербском языке не является естественным. На примере романа *Приключения Телемака* Стефан Живкович показал, что в начале XIX века возможно было перевести с французского языка произведение большого объема и тяжелого стиля пользуясь в большей степени народным языком, что является его несомненным вкладом в развитие сербского языка.

Ключевые слова: славяно-сербский язык, сербизация, диалект Шумадийской и Воеводинской областей, диалектизмы, сербский литературный язык.